

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

**EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMAS
TYRIMŲ PADALINYS**

*Europos Žmogaus Teisių Teismo praktikos
religijos laisvės tema apžvalga*

LIETUVOS RESPUBLIKOS
**TEISINGUMO
MINISTERIJA**

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

© Europos taryba / Europos Žmogaus Teisių Teismas, 2011 m. sausio 19 d., atnaujinta 2013 m. spalio 31 d.

Apžvalga parengta Tyrimų padalinio prancūzų ir anglų kalbomis, ji nesaisto Teismo. Apžvalgą galima atsisiųsti šiuo adresu: www.echr.coe.int (Case-law / Case-law Analysis / Case-law research reports).

Leidėjų ir organizacijų, norinčių paskelbti šią apžvalgą (ar jos vertimą) spausdinta forma ar internete, prašome susisiekti adresu publishing@echr.coe.int, ir jiems bus pateiktos papildomos instrukcijos.

Šis vertimas yra publikuotas 2017 m. rugsėjo 15 d. suderinus su Europos Taryba ir Europos Žmogaus Teisių Teismu, vertimas atliktas Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos iniciatyva.

Informacijos apie Teismo leidinių atnaujinimą ieškokite Teismo Twitter paskyroje adresu twitter.com/echrpublication.

TURINYS

Įvadas.....	4
I. Teisės į religijos laisvę apimtis.....	5
1) 9 straipsnio <i>ratione materiae</i> apsaugos apimtis	5
2) Teisė į religijos laisvę kaip viena demokratinės visuomenės atramų	6
3) Vidinis ir išorinis religijos laisvės aspektai	7
4) Individualūs ir kolektyviniai religijos laisvės aspektai	8
5) Santykiai tarp Valstybės ir religinių bendruomenių.....	14
6) Su religija susijusių praktikų primetimas iš Valstybės pusės	16
II. Religijos laisvės apsaugos apimtis	18
1) Ribojimai pagal Konvencijos 9 straipsnį	18
2) Valstybės neutralumo ir nešališkumo pareiga	18
3) Apsauga nuo nepelnyto įžeidimo, smurto ir neapykantos kurstymo religinės bendruomenės atžvilgiu	19
4) Religija darbo vietoje ir protingas prisitaikymas.....	20
Selektyvi bibliografija	24
Cituotos bylos.....	25

IVADAS

1. Minties, sąžinės ar religijos laisvė yra pagrindinė teisė, įtvirtinta ne tik Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijoje, bet ir daugelyje kitų nacionalinių, tarptautinių ir europinių instrumentų. Tai yra esminė didelės svarbos teisė.

2. Konvencijos 9 straipsnis nustato:

1. Kiekvienas turi teisę į minties, sąžinės ir religijos laisvę; ši teisė apima laisvę keisti savo religiją ar tikėjimą, taip pat laisvę išpažinti ir skelbti savo religiją ar tikėjimą tiek vienam, tiek kartu su kitais, viešai ar privačiai, atliekant apeigas, mokant tikėjimo, jį praktikuojant ar jo laikantis.

2. Laisvė skelbti savo religiją ar tikėjimą gali būti apribojama tik tiek, kiek yra nustatęs įstatymas ir kiek tai būtina demokratinėje visuomenėje jos apsaugos interesais, viešajai tvarkai, žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti.

3. Konvencijos Pirmojo Protokolo 2 straipsnis aptaria konkretų religijos laisvės aspektą, būtent, tėvų teisę užtikrinti, kad jų vaikų lavinimas vyktų pagal jų religinius įsitikinimus:

Niekam neturi būti atimta teisė į mokslą. Valstybė, rūpindamasi švietimu ir mokymu, įsipareigoja gerbti tėvų teisę parinkti savo vaikams švietimą ir mokymą pagal savo religinius ir filosofinius įsitikinimus.

4. Greta Konvencijos, minties, sąžinės ir religijos laisvė yra neatskiriama pagrindinių teisių, įtvirtintų Jungtinių Tautų, dalis. Pagal Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto 18 straipsnį, kiekvienas asmuo turi teisę į minties, sąžinės ir religijos laisvę. Ši teisė apima laisvę turėti ar pasirinkti religiją arba tikėjimą savo nuožiūra ir laisvę vienam ar kartu su kitais, viešai ar privačiai išpažinti savo religiją ar tikėjimą laikant pamaldas, atliekant tikėjimo apeigas ir mokant jo. Niekas neturi patirti prievartos, kuri varžytų laisvę turėti arba pasirinkti religiją ar tikėjimą savo nuožiūra. Laisvė išpažinti savo religiją arba tikėjimą gali būti ribojama tik tiek, kiek yra nustatyta įstatymu, ir tik tiek, kiek tai būtina visuomenės saugumui, tvarkai, sveikatai ar dorovei arba kitų asmenų pagrindinėms teisėms bei laisvėms apsaugoti. Galiausiai, 18 straipsnyje pabrėžiama, kad valstybės, šio Pakto Šalys, įsipareigoja gerbti tėvų ir atitinkamais atvejais – teisėtų globėjų laisvę rūpintis savo vaikų religiniu ir doroviniu auklėjimu pagal savo įsitikinimus. Pakto 26 straipsnis įtvirtina bendrąjį nediskriminavimo principą, kuris, be kita ko, apima ir diskriminaciją religiniu pagrindu.

5. Religijos laisvės principas taip pat yra eilėje kitų instrumentų, įskaitant Tarptautinę vaiko teisių konvenciją, kuri aiškiai įtvirtina religijos laisvės principą 14 straipsnyje. Taip pat ir Amerikos žmogaus teisių konvencijos 12 straipsnis pabrėžia, kad kiekvienas turi teisę į sąžinės ir religijos laisvę. Ši teisė apima laisvę turėti ar pakeisti savo religiją arba

tikėjimą ir laisvę vienam ar kartu su kitais, viešai ar privačiai išpažinti ar sleisti savo religiją arba įsitikinimus. Niekam negali būti taikomi apribojimai, galintys suvaržyti laisvę turėti ar pakeisti religiją ar įsitikinimus. Laisvė išreikšti savo religiją ar įsitikinimus gali būti ribojama tik įstatymu ir tik tiek, kiek yra būtina siekiant apsaugoti viešąjį saugumą, tvarką, sveikatą ar moralę, arba kitų asmenų teises ar laisves. Galiausiai, Amerikos konvencijos 12 straipsnis nurodo, kad tėvai ar globėjai turi teisę pasirinkti religiniu ir moraliniu vaikų ar globotinių lavinimu pagal savo įsitikinimus.

6. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija minties, sąžinės ir religijos laisvę saugo tokia pačia formuluote, kaip ir Konvencija (žr. Chartijos 10 straipsnį). Ji taip pat užtikrina tėvams teisę „*užtikrinti savo vaikų švietimą ir mokymą pagal savo religinius, filosofinius ir pedagoginius įsitikinimus*“ (14 straipsnio 3 dalis).

7. Europos Žmogaus Teisių Teismas ne vieną kartą yra pabrėžęs minties, sąžinės ir religijos laisvės svarbą. Iš esmės ši laisvė laikoma vienu iš demokratinės visuomenės pagrindų. Konkrečiau, teisėjai laiko religijos laisvę ypač svarbiu elementu, sudarančiu tikinčiųjų tapatybės ir jų supratimo apie gyvenimą dalį. Europos Žmogaus Teisių Teismas netgi įtvirtino religijos laisvės, kaip materialiosios teisės pagal Konvenciją, statusą; iš pradžių tai buvo padaryta netiesiogiai, vėliau – vis labiau tiesiogiai.

8. Svarbu pastebėti, kad per pastaruosius dešimt metų Teismo pagal 9 straipsnį nagrinėtų bylų skaičius nuolat augo. Šią tendenciją galima paaiškinti, visų pirma, didėjančiu religijos ir susijusių klausimų vaidmeniu socio-politinėje erdvėje.

I. TEISĖS Į RELIGIJOS LAISVĘ APIMTIS

1) 9 straipsnio *ratione materiae*¹ apsaugos apimtis

9. Nors Konvencijos 9 straipsnis susijęs konkrečiai su religijos laisve, šia nuostata teikiama apsauga yra daug platesnė ir taikoma visiems asmenims, politiniams, filosofiniams, moraliniams, ir be abejojimo – religiniams įsitikinimams. Straipsnis apima idėjas, įvairius filosofinius įsitikinimus, atskirai pažymint asmens religinį tikėjimą, taip pat kiekvieno asmens būdą suvokti savo individualų ir socialinį gyvenimą. Pavyzdžiui, kaip filosofinė idėja, pagal Konvencijos 9 straipsnį ginamas pacifizmas, nes pacifizmo idėja pagrįstas požiūris gali būti laikoma „įsitikinimu“.

10. Asmeniniai įsitikinimai yra daugiau nei tiesiog nuomonės. Tai yra idėjos, kurios yra pasiekusios tam tikrą tvirtumo, rimtumo, darnumo ir svarbos laipsnį. Turi būti įmanoma identifikuoti formalų įsitikinimo turinį.

---

¹ Lot. „*Ratione materiae*“ – „materialioji“. Vert. past.

TEISMO PRAKTIKOS RELIGIJOS LAISVĖS TEMA APŽVALGA

11. Konvencijos institucijos neturi įgaliojimų apibrėžti religijos, bet ji turi būti interpretuojama neribojančiu būdu. Religiniais įsitikinimais negalima laikyti tik „pagrindinių“ religijų įsitikinimų. Konkrečią religiją turi būti įmanoma identifikuoti, nors pareiškėjo noras apibrėžti savo įsitikinimus kaip religiją bus vertinamas palankiai nepagrįsto Valstybės įsikišimo atveju. Teismo praktikos dėl pagrindinių religijų beveik nėra, nes jų dogmos yra žinomos ir jų santykis su Valstybėmis yra gerai įtvirtintas. Tačiau kur kas subtilesni yra mažumų religijų ir naujų religinių grupių, kartais nacionaliniu lygiu vadinamų „sektomis“, atvejai. Pagal dabartinę Teismo praktiką visos religinės grupės ir jų nariai yra vienodai saugomi Konvencijos.

12. Su naujaisiais religiniais judėjimais susijusios problemos buvo keliamos Teisme byloje *Krikščionių Jehovos liudytojų federacija Prancūzijoje prieš Prancūziją (Fédération chrétienne des témoins de Jéhovah de France v. France* (nutarimas), Nr. 53430/99, ECHR 2001-XI). Teismas pastebėjo, kad byloje aptariamu Prancūzijos teisiniu reguliavimu buvo siekiama sustiprinti prevencinius ir baudžiamuosius veiksmus prieš sektantiškus judėjimus, kurie pažeidžia žmogaus teises ir pagrindines laisves. Teismas pažymėjo, kad vertinti teisinį reguliavimą *in abstracto* nėra Teismo užduotis, todėl jis negali nurodyti, kiek Prancūzijos teisinis reguliavimas suderinamas su Konvencija, tačiau nepaisydamas to Teismas pateikė ir vertingų gairių. Viena vertus, Teismas pastebėjo, kad ginčijamas teisinis reguliavimas buvo nukreiptas prieš sektas – nepaisant to, kad šis terminas nebuvo apibrėžtas, – ir sudarė galimybes jas likviduoti. Tačiau Teismas taip pat pabrėžė, kad tokią priemonę nurodyti gali tik teismai ir tik tais atvejais, kai tenkinamos tam tikros sąlygos, t. y., kai įsiteisėja apkaltinamieji nuosprendžiai sektai, apie kurią kalbama, arba jos lyderiams už vieną ar daugiau išsamiai išvardintų pažeidimų – tai yra, esant situacijai, kurioje pareiškėja asociacija negalėjo turėti jokios baimės atsidurti įprastomis aplinkybėmis. Net ir atsižvelgus į Parlamento motyvus įtvirtinant tokį teisinį reguliavimą, kai Parlamentas siekė atsižvelgti į aktualią socialinę problemą, nebuvo galima nustatyti, kad pareiškėjai asociacijai kilo kokia nors rizika. Be to, pareiškėjai asociacijai buvo nenuoseklu argumentuoti, kad ji nebuvo toks judėjimas, kuris pažeistų laisves, ir tuo pat metu teigti, kad ji bent potencialiai yra galimo tokio teisinio reguliavimo auka. Taigi, pareiškėja asociacija neturėjo pagrindo būti laikoma auka Konvencijos 34 straipsnio prasme, ir todėl jos peticija turėjo būti paskelbta nepriimtina visa apimtimi.

2) Teisė į religijos laisvę kaip viena demokratinės visuomenės atramų

13. Minties, sąžinės ir religijos laisvė, įtvirtinta Konvencijos 9 straipsnyje, yra vienas „demokratinės visuomenės“ pagrindų Konvencijos prasme. Savo religiniu matmeniu ji yra vienas iš gyvybiškai svarbiausių elementų, sudarančių tikinčiųjų tapatybę ir gyvenimo suvokimą, tačiau ji taip

TEISMO PRAKTIKOS RELIGIJOS LAISVĖS TEMA APŽVALGA

pat yra vertinga gėrybė ateistams, agnostikams, skeptikams ir nesidomintiems religija. Nuo jos priklauso pliuralizmas, kuris yra neatskiriamas nuo demokratinės visuomenės, ir kuris buvo brangiai įgytas bėgant amžiams. Ši laisvė apima, *inter alia*, laisvę laikytis ar nesilaikyti religinių įsitikinimų, praktikuoti arba nepraktikuoti religiją (*Kokkinakis v. Greece*, 1993 m. gegužės 25 d., § 31, serija A Nr. 260-A, ir *Buscarini and Others v. San Marino* [DK], Nr. 24645/94, § 34, ECHR 1999-I).

14. Demokratinėje visuomenėje, kurioje kelios religijos ar tos pačios religijos atšakos egzistuoja greta viena kitos toje pačioje visuomenėje, gali būti būtina apriboti šią laisvę, siekiant sutaikyti skirtingų grupių interesus ir užtikrinti, kad kiekvieno įsitikinimai yra gerbiami. Tačiau, įgyvendindama savo reguliavimo galias šioje sferoje ir santykiyje su įvairiomis religijomis, denominacijomis ir įsitikinimais, Valstybė turi pareigą likti neutrali ir nešališka. Šiuo atveju svarbu apsaugoti pliuralizmą ir tinkamą demokratijos funkcionavimą (*Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova*, Nr. 45701/99, §§ 115-16, ECHR 2001-XII).

15. Tokioje jautrioje srityje, kurioje nustatomi santykiai tarp religinių bendruomenių ir Valstybės, pastaroji teoriškai turi plačią vertinimo laisvę (*Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France* [DK], Nr. 27417/95, § 84, ECHR 2000-VII). Norėdamas nustatyti vertinimo laisvės ribas Teismas turi įvertinti vertybes, kurioms sprendimas turės įtakos, tai yra, būtinybę išlaikyti tikrą religinį pliuralizmą, kuris yra būtina demokratinės visuomenės sąlyga. Be to, vykdydamas savo priežiūros funkciją, Teismas turi bendrame kontekste įvertinti įsikišimą, dėl kurio skundžiamasi (*Metropolitan Church of Bessarabia and Others*, cituota pirmiau, § 119).

3) Vidinis ir išorinis religijos laisvės aspektai

16. Laisvės, kurias užtikrina Konvencijos 9 straipsnis, turi du aspektus: vidinį ir išorinį. Kalbant apie „vidinį“ aspektą, laisvė yra absoliuti: atsižvelgiant į tai, kad svarbūs įsitikinimai ir idėjos kyla asmens individualioje sąmonėje ir dėl to negali patys savaime kelti grėsmės viešajai tvarkai, jie taip pat negali būti Valstybės valdžios. Tačiau kalbant apie „išorinius“ aptariamąsias laisvės aspektus, ji yra reliatyvi ir tai logiška, nes laisvė išreikšti savo įsitikinimus gali turėti įtakos viešajai tvarkai ar net kelti jai grėsmę.

17. Nors religijos laisvė yra, visų pirma, individo sąžinės dalykas, ji taip pat suponuoja, *inter alia*, laisvę „išpažinti ir skelbti² [savo] religiją“ vienam privačiai, arba bendruomenėje su kitais, viešai ir kartu su tais, kuriuos apjungia bendras tikėjimas. 9 straipsnis išvardija keletą formų, kurias gali įgauti religijos ar įsitikinimų išreiškimas, pavyzdžiui, atliekant apeigas,

---

² Angliškame Konvencijos tekste – „manifest“ – „išreikšti“. Vert. past.

mokant tikėjimo, jį praktikuojant ar jo laikantis (*Metropolitan Church of Bessarabia and Others*, cituota pirmiau, § 114).

18. Kalbant apie konkrečios religijos atvejį, svarbi yra ir laisvė pasirinkti. Konvencijos 9 straipsnis užtikrina kiekvienam laisvę pakeisti religiją, kitaip sakant, atsiversti. Tačiau nuo pat pirminio, pirmiau nurodyto sprendimo, paskelbto *Kokkinakis* byloje, Teismo praktikoje pripažinta, kad religijos laisvė iš esmės apima ir teisę bandyti įtikinti savo kaimyną. „Įtikinimas“ neapima žeidžiančio elgesio, pavyzdžiui, netinkamo spaudimo taikymo ar priekabiavimo, nes tokiam elgesiui Konvencijos apsauga netaikoma.

19. Reikia pažymėti, kad sąžinės ir religijos laisvė neapsaugo kiekvieno atskiro veiksmo ar veiklos formos, kurią motyvuoja ar įkvepia religija ar įsitikinimai. Kitaip tariant, Konvencijos 9 straipsnis saugo asmens individualios sąžinės sferą, bet nebūtinai saugo bet kokią viešą, tos sąžinės įkvėptą, veiklą. Todėl jis neleidžia laužyti bendrųjų įstatymų (*Pichon and Sajous v. France* (nutarimas), Nr. 49853/99, ECHR 2001-X).

4) Individualūs ir kolektyviniai religijos laisvės aspektai

20. Daugelis teisių, pripažįstamų pagal 9 straipsnį, yra individualios ir negali būti kvestionuojamos. Tačiau kai kurios iš tų teisių gali turėti kolektyvinį aspektą. Todėl Teismas yra pripažinęs, kad Bažnyčia ar bažnytinė organizacija gali, kaip tokia, įgyvendinti savo narių vardu teises, kurias garantuoja Konvencijos 9 straipsnis.

21. Religinės bendruomenės tradiciškai ir visuotinai egzistuoja kaip organizuotos struktūros. Taigi, Konvencijos 9 straipsnis turi būti interpretuojamas 11 straipsnio, saugančio susibūrimų laisvę nuo nepateisinamo Valstybės įsikišimo. Žiūrint iš šios perspektyvos, tikinčiųjų teisė į religijos laisvę apima lūkestį, kad bendruomenei bus leista ramiai veikti, Valstybei savavališkai nesikišant. Iš tiesų autonomiškas religinių bendruomenių egzistavimas yra neatskiriamas nuo pliuralizmo demokratinėje visuomenėje, ir todėl tai yra esminis apsaugos, suteikiamos pagal Konvencijos 9 straipsnį, aspektas (*Hasan and Chaush v. Bulgaria* [DK], Nr. 30985/96, § 62, ECHR 2000-XI; *Metropolitan Church of Bessarabia and Others*, nurodyta pirmiau, § 118; ir *Holy Synod of the Bulgarian Orthodox Church (Metropolitan Inokentiy) and Others v. Bulgaria*, Nr. 412/03 ir 35677/04, § 103, 2009 m. sausio 22 d.).

22. Remiantis autonomijos principu, Valstybei draudžiama įpareigoti religinę bendruomenę priimti naujus narius ar pašalinti esamus (*Svyato-Mykhaylivska Parafiya v. Ukraine*, Nr. 77703/01, § 146, 2007 m. birželio 14 d.).

23. Taip pat Konvencijos 9 straipsnis negarantuoja teisės nesutikti religinės bendruomenės viduje; kilus nesutarimams dėl doktrinos ar organizacijos tarp religinės bendruomenės ir vieno iš jos narių, individo religijos laisvė yra įgyvendinama pasinaudojant laisve palikti religinę

TEISMO PRAKTIKOS RELIGIJOS LAISVĖS TEMA APŽVALGA

bendruomenę (*Holy Synod of the Bulgarian Orthodox Church (Metropolitan Inokentiy) and Others*, nurodyta pirmiau, § 137; *Karlsson v. Sweden*, Nr. 12356/86, 1988 m. rugsėjo 8 d. Komisijos nutarimas, DR 57, p. 172; *Spetz and Others v. Sweden*, Nr. 20402/92, 1994 m. spalio 12 d. Komisijos nutarimas; ir *Williamson v. the United Kingdom*, Nr. 27008/95, 1995 m. gegužės 17 d. Komisijos nutarimas).

24. Savo veikloje religinės bendruomenės vadovaujasi taisyklėmis, kurias pasekėjai dažnai laiko esant dieviškos prigimties. Religinės ceremonijos turi prasmę ir sakralinę vertę tikintiesiems, jei jos yra atliekamos tarnautojų, kurie yra įgalioti tiems tikslams pagal tas taisykles. Religinį patarnautojų asmenybės yra neabejotinai svarbios kiekvienam religinės bendruomenės nariui. Dalyvavimas bendruomenės gyvenime yra konkreti religijos praktikavimo išraiška, kuri taip pat yra saugoma Konvencijos 9 straipsnio (*Hasan and Chaush*, nurodyta pirmiau, loc.cit., ir *Perry v. Latvia*, Nr. 30273/03, § 55, 2007 m. lapkričio 8 d.).

25. Viena iš svarbių religinių bendruomenių autonomijos sklaidos sričių yra darbo teisė. Tai yra teisė pasirinkti darbuotojus pagal konkrečios religinės bendruomenės nustatytus kriterijus. Tačiau ši teisė nėra absoliuti. Teismas turėjo galimybę priimti du sprendimus šiuo klausimu dviejuose sprendimuose, paskelbtuose 2010 m. rugsėjo 23 d. Byloje *Obst prieš Vokietiją (Obst v. Germany)*, Nr. 425/03, 2010 m. rugsėjo 23 d.) pareiškėjas, kuris buvo Mormonų bažnyčios viešųjų ryšių departamento Europos direktorius, buvo atleistas be įspėjimo dėl svetimavimo, kuris formaliai pažeidė vieną iš jo darbo sutarties punktų. Prieš Teismą jis skundėsi ne dėl Konvencijos 9 straipsnio, bet dėl 8 straipsnio, garantuojančio teisę į privataus gyvenimo gerbimą, pažeidimo. Teismas nusprendė, kad 8 straipsnio pažeidimo nebuvo:

40. Šioje byloje teismas, visų pirma, pastebi, kad pareiškėjas skundėsi ne dėl Valstybės veiksmo, bet dėl Valstybės nesugėbejimo apsaugoti jo asmeninę sferą nuo darbdavio įsikišimo. Šiuo aspektu Teismas iškart pažymi, kad nors ir turi viešojo juridinio asmens statusą pagal Vokietijos teisę, Mormonų bažnyčia nevykdo jokių viešosios valdžios funkcijų (žr. *Rommelfänger*, nurodyta pirmiau, *Finska Församlingen i Stockholm and Teuvo Hautaniemi v. Sweden*, 1996 m. balandžio 11 d. Komisijos nutarimą Nr. 24019/94; ir *Predota v. Austria* (nutarimas), Nr. 28962/95, 2000 m. sausio 18 d.).

41. Teismas taip pat pastebi, kad, nors 8 straipsnio tikslas yra, visų pirma, apsaugoti individą nuo savavališko viešosios valdžios įsikišimo, jis ne tik įpareigoja Valstybę susilaikyti nuo tokio įsikišimo. Greta šio iš esmės draudžiančio aspekto gali būti ir pozityvių įpareigojimų, kylančių iš būtinybės veiksmingai įgyvendinti pagarbą privačiam gyvenimui. Tarp tokių įpareigojimų gali būti priemonės, kuriomis siekiama apsaugoti pagarbą privačiam gyvenimui net ir individų tarpusavio santykių srityje. Ribos tarp Valstybės pozityvių ir negatyvių pareigų pagal 8 straipsnį neleidžia jų tiksliau apibrėžti, tačiau taikomi principai abiem atvejais yra panašūs. Konkrečiau, abiem atvejais reikia siekti sąžiningos pusiausvyros tarp bendro ir individualių interesų; ir abiejuose kontekstuose Valstybė turi tam gan reikšmingas vertinimo laisvės ribas (žr. *Evans v. the United Kingdom [DK]*, Nr. 6339/05, §§ 75-76, ECHR

TEISMO PRAKTIKOS RELIGIJOS LAISVĖS TEMA APŽVALGA

2007-I, ir *Rommelfänger*, nurodyta pirmiau; žr. taip pat *Fuentes Bobo v. Spain*, Nr. 39293/98, § 38, 2000 m. vasario 29 d.).

42. Teismas, be to, pakartoja, kad vertinimo laisvės ribos, suteikiamos Valstybėms, yra platesnės, kai nėra sutarimo tarp Valstybių – Europos Tarybos narių arba dėl intereso, kurio klausimu nesutariama, svarbos, arba dėl geriausio būdo saugoti tą interesą. Taip pat plačios vertinimo ribos pripažintinos, jei valstybei tenka nustatyti pusiausvyrą tarp besivaržančių bendro ir individualaus interesų arba skirtingų Konvencijos saugomų teisių (žr. *Evans*, nurodyta pirmiau, §77).

43. Svarbiausias klausimas, kylantis šioje byloje yra tai, ar Valstybė privalėjo pozityvių pareigų pagal 8 straipsnį kontekste palaikyti pareiškėjo teisę gerbti jo privatų gyvenimą saugant jį nuo atleidimo, kurį įvykdė Mormonų bažnyčia. Taigi, Teismas, nagrinėdamas, kaip Vokietijos darbo santykių tribunolai derino pareiškėjo teisę su Mormonų bažnyčios teise pagal Konvencijos 9 ir 11 straipsnius, turės įvertinti, ar pareiškėjui buvo suteikta pakankama apsauga, ar tai nebuvo padaryta.

44. Teismas dar kartą primena, kad religinės bendruomenės visur egzistuoja kaip organizuotos struktūros, ir, kai klausimas kyla dėl religinės bendruomenės kaip organizuotos struktūros, Konvencijos 9 straipsnis turi būti interpretuojamas 11 straipsnio šviesoje, nes pastarasis straipsnis saugo bendruomeninį gyvenimą nuo nepagrįsto Valstybės įsikišimo. Žinoma, autonomiškas religinių bendruomenių egzistavimas yra būtinas pliuralizmui demokratinėje visuomenėje, ir todėl yra vienas esminių 9 straipsnio teikiamos apsaugos aspektų. Teismas taip pat pastebi, kad, neskaitant labai išskirtinių atvejų, teisė į religijos laisvę, kokia yra užtikrinta pagal Konvenciją, neleidžia Valstybei savo nuožiūra vertinti, ar religiniai įsitikinimai ar priemonės, naudojamos tiems įsitikinimams išreikšti, yra teisėti (žr. *Hasan and Chaush v. Bulgaria* [DK], Nr. 30985/96, §§ 62 ir 78, ECHR 2000-XI). Galiausiai, kai kalbama apie santykį tarp Valstybės ir religijų, klausimais, kuriais nuomonės demokratinėje visuomenėje gali smarkiai skirtis, nacionalinei sprendimų priėmimo struktūrai turi būti suteikiama ypatinga reikšmė (žr. *Leyla Şahin v. Turkey* [DK], Nr. 44774/98, § 109, ECHR 2005-XI).

45. Teismas, visų pirma, pažymi, kad, sukurdama darbo ginčų tribunolų sistemą, kurios sprendimus gali peržiūrėti konstitucinis teismas, Vokietija teoriškai įvykdė savo pozityviasias pareigas darbo teisės srityje, tai yra, srityje, kurioje ginčai dažnai susiję su žmogaus teisėmis, įtvirtintomis Konvencijos 8 straipsnyje. Todėl šioje byloje pareiškėjas galėjo kreiptis į darbo ginčų tribunolą, kuris turėjo nuspręsti, ar jo atleidimas buvo teisėtas pagal šalies darbo įstatymus, tuo pačiu atsižvelgiant į bažnytinę darbo teisę, tokiu būdu pasverdamas konkuruojančius pareiškėjo ir jį įdarbinusios Bažnyčios interesus.

...

50. Teismo požiūriu, darbo santykių tribunolų padarytos išvados, kad pareiškėjo nevaržė nepriimtini įsipareigojimai, neatrodo nepagrįstos. Teismas mano, kad pareiškėjas, užaugęs Mormonų Bažnyčioje, žinojo, ar bent jau pasirašydamas darbo sutartį, ypač jos 10-ąją pastraipą (susijusią su „*aukštų moralinių principų*“ laikymusi), turėjo žinoti, kad jo darbdaviui santuokinė ištikimybė yra svarbi (žr., *mutatis mutandis*, *Ahtinen v. Finland*, Nr. 48907/99, § 41, 2008 m. rugsėjo 28 d.), ir kad nesantuokiniai santykiai, kuriuos jis pasirinko, yra nesuderinami su didesne lojalumo pareiga, su kuria jis sutiko, pasirašydamas sutartį eiti Mormonų Bažnyčios viešųjų ryšių departamento Europos direktorius pareigas.

TEISMO PRAKTIKOS RELIGIJOS LAISVĖS TEMA APŽVALGA

51. Teismas mano, kad faktas, jog pareiškėjo atleidimas buvo susijęs su jo elgesiu privačioje sferoje, ir kad to elgesio nelydėjo žiniasklaidos dėmesys, kad tas elgesys neturėjo padarinių viešoje erdvėje, nėra lemiamas veiksnys šioje byloje. Teismas pažymi, kad ypatingas pareiškėjui keltų darbo reikalavimų pobūdis kyla iš fakto, kad jie buvo nustatyti darbdavio, kurio etosas paremtas religija ar įsitikinimais (žr. 27 pastraipą pirmiau; Tarybos Direktyvos 4 straipsnis, 2000/78/EC; žr. taip pat *Lombardi Vallauri v. Italy*, Nr. 39128/05, § 41, 2009 spalio 20 d.). Todėl Teismas mano, kad darbo ginčų tribunolai tinkamai nustatė, kad pareiškėjui nustatytos lojalumo pareigos buvo priimtinos, nes jų tikslas buvo išlaikyti Mormonų Bažnyčios patikimumo įvaizdį. Jis taip pat pažymi, kad Darbo ginčų apeliacinis tribunolas aiškiai nurodė, kad jo išvadų nereikėtų suprasti taip, tarsi bet koks svetimavimas savaime sudarytų pagrindą atleisti [be perspėjimo] bažnyčios darbuotoją. Tribunolas nurodė, kad išvada, jog atleidimas buvo teisėtas, jis priėjo įvertinęs, kad Mormonų Bažnyčios požiūriu svetimavimas yra labai reikšmingas pažeidimas, bei tai, kad pareiškėjas bažnyčioje užėmė svarbią poziciją, tad turėjo laikytis ir didesnių lojalumo reikalavimų.

52. Apibendrinamas Teismas, atsižvelgęs į Valstybės turimą laisvę vertinti šioje byloje ... ir ypač į faktą, kad darbo ginčų tribunolai turėjo išlaikyti pusiausvyrą tarp visos eilės privačių interesų, mano esant pakankamą pagrindą spręsti, kad šioje byloje Konvencijos 8 straipsnio pagrindu nebuvo galima iš valstybės reikalauti didesnės pareiškėjo teisių apsaugos.

26. Byloje *Schüth v. Germany*, (Nr. 1620/03, ECHR 2010, sprendimas paskelbtas tą pačią dieną, kaip pirmiau nurodytasis), pareiškėjas, būdamas vargonininku ir choro dirigentu katalikų bažnyčioje, taip pat buvo atleistas po perspėjimo dėl svetimavimo. Šioje byloje Teismas priėjo prie kitokių išvadų dėl toliau nurodytų priežasčių:

65. Kiek tai liečia darbo ginčų tribunolų išvadą, kad atleidimas buvo pateisinamas pagal Bendruosius nuostatus, Teismas dar kartą patvirtina, kad pirmiausiai nacionaliniai teismai taiko ir aiškina nacionalinę teisę (žr. *Griechische Kirchengemeinde München und Bayern e.V. v. Germany* (nutarimas), Nr. 52336/99, 2007 m. rugsėjo 18 d., ir *Miroļubovs and Others v. Latvia*, Nr. 798/05, § 91, 2009 m. rugsėjo 15 d.). Tačiau Teismas taip pat primena, kad, nors Teismas nekelia sau uždavinio pateikti savo nuomonės vietoje nacionalinių teismų, jis visgi turi patikrinti, ar vidaus teismų padarytų išvadų sukeliama padariniai yra suderinami su Konvencija (žr., *mutatis mutandis*, *Karhuvaara and Iltalehti v. Finland*, Nr. 53678/00, § 49, ECHR 2004-X; *Miroļubovs and Others*, nurodyta pirmiau, § 91; ir *Lombardi Vallauri v. Italy*, Nr. 39128/05, § 42, 2009 m. spalio 20 d.).

66. Kiek tai liečia Federacinio darbo ginčų tribunolo kriterijų taikymą pareiškėjo byloje, Teismas negali nepastebėti, kaip lakoniškai darbo ginčų tribunolai aptarė savo motyvus dėl išvadų, kurias padarė vertindami pareiškėjo elgseną (plg. su *Obst*, nurodyta pirmiau, § 49). Darbo ginčų apeliacinis tribunolas apsiribojo paaiškinimu, kad pareiškėjo kaip vargonininko ir choro dirigento funkcijos nepateko į Bendrųjų nuostatų 5 straipsnio 3 dalies nustatytas ribas, tačiau vis tiek buvo labai susijusios su katalikų bažnyčios [evangelijos] skelbimo misija, tad papirijinė bažnyčia toliau nebegalėjo tęsti darbo santykių su muzikantu, neprarasdama patikimumo įvaizdžio, ir kad buvo sunku įsivaizduoti, kaip papirijos klebonas galėtų kartu su tokiu muzikantu švęsti liturgiją.

...

TEISMO PRAKTIKOS RELIGIJOS LAISVĖS TEMA APŽVALGA

69. [Teismas] nori atkreipti dėmesį į tai ... kad Darbo ginčų apeliacinis tribunolas nenagrinėjo santykio tarp pareiškėjo veiklų ir bažnyčios [evangelijos] skelbimo misijos, vietoje to, be papildomos analizės, tiesiog atkartodamas darbdavio, t. y. bažnyčios nuomonę. Tribunolų svarstytoje byloje buvo keliamas klausimas dėl pareiškėjo atleidimo po jo sprendimo dėl privataus ir šeimyninio gyvenimo, kuris yra saugomas Konvencijos, todėl Teismas mano, kad ta apsauga reikalavo detalesnio svarstymo vertinant besivaržančias teises ir byloje svarbius interesus (žr. *Obst*, nurodyta pirmiau, §§ 48-51), ypač šioje byloje, kur individuali pareiškėjo teisė buvo lyginama su kolektyvine teise. Tiesa yra tai, kad pagal Konvenciją darbdavys, kurio etosas remiasi religija ar filosofiniu įsitikinimu, gali nustatyti specifines lojalumo pareigas savo darbuotojams. Lojalumo darbdaviui pareigos pažeidimu pagrįstas sprendimas atleisti negali būti paliktas tik ribotai teisminei patikrai, kurią atlieka atitinkami nacionaliniai darbo tribunolai, neatsižvelgdami į darbuotojų užimamų pareigų pobūdį ir nebandydami rasti pusiausvyros tarp skirtingų interesų remdamiesi proporcingumo principu.

...

75. Taigi, atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes, Teismas sprendžia, kad Vokietijos valdžia nesuteikė pareiškėjui reikalingos apsaugos, ir todėl nustato buvus Konvencijos 8 straipsnio pažeidimą.

27. Kiek vėliau, byloje *Sindicatul „Păstorul cel Bun“ prieš Rumuniją (Sindicatul „Păstorul cel Bun“ v. Romania [DK], Nr. 2330/09, ECHR 2013)*, Teismo Didžioji Kolegija religinių organizacijų autonomijos principą pritaikė teisės jungtis į profesines sąjungas kontekste. Toje byloje pareiškėjai, kurie buvo ortodoksų bažnyčios kunigai ir pasauliečiai, samdomi Rumunijos ortodoksų bažnyčios, sudarė profesinę sąjungą, kurios tikslas buvo jos narių profesinių interesų gynyba. Tačiau Valstybės atsakovės institucijos atsisakė įregistruoti profesinę sąjungą, nes tai draudė Rumunijos ortodoksų bažnyčios statutas, jos struktūrinė ir funkcinė autonomija. Priešingai, nei Kolegija, kuri buvo nustatčiusi Konvencijos 11 straipsnio pažeidimą (asociacijų laisvė, įskaitant laisvę steigti profesines sąjungas), Didžioji Kolegija priėjo prie išvados, kuria buvo ginama religinės bendruomenės, apie kurią kalbama, autonomija:

139. Taigi, Teismas tikrins, ar, būdami dvasininkijos nariais, pareiškėjo sąjungos nariai galėjo tikėtis būti ginami Konvencijos 11 straipsnio, ir jei taip, ar atsisakymas sąjungą įregistruoti kenkė pačiai jų asociacijos laisvės esmei.

...

143. ... [T]eismas pastebi, kad profesinės sąjungos, apie kurią kalbama, narių pareigos [bažnyčioje] savo esme atitinka daugelį darbo santykiams būdingų bruožų. Pavyzdžiui, jie vykdo savo veiklą remdamiesi vyskupo, kuris juos paskyrė ir patvirtino jų teises ir pareigas, sprendimu. Vadovaudamiesi vyskupo nurodymais ir jo prižiūrimi jie vykdo jiems skirtas užduotis; greta liturginių ritualų, ryšio su parapijiečiais palaikymo, jie taip pat turi mokytis ir tvarkyti parapijos turta; dvasininkijos nariai taip pat yra atsakingi už liturginių priemonių pardavimą ... Be to, šalies teisė nustato tam tikras darbo vietas dvasininkijos nariams ir pasauliečiams, kurios didele dalimi finansuojamos iš Valstybės ir vietinių valdžių biudžetų, o tas pozicijas užimančių asmenų atlyginimai nustatomi atsižvelgiant į Švietimo ministerijos darbuotojų darbo

TEISMO PRAKTIKOS RELIGIJOS LAISVĖS TEMA APŽVALGA

užmokestį ... Rumunų ortodoksų bažnyčia moka darbdavio įnašus už dvasininkams išmokamus atlyginimus, kunigai moka pajamų mokesčių, dalyvauja nacionalinėje socialinio draudimo programoje ir turi teisę į socialinio draudimo garantijas lygiai taip pat, kaip ir paprasti darbuotojai: sveikatos draudimas, pensija, pasiekus įstatymo nustatytą pensinį amžių, bedarbio pašalpa.

144. Žinoma, kaip nurodė Vyriausybė, dvasininkijos narių darbas turi ir ypatumą, – jų darbu siekiama dvasinių tikslų, ir jis yra vykdomas bažnyčioje, kuri turi tam tikrą autonomijos laipsnį. Taigi, dvasininkai prisiima ypatingo pobūdžio įsipareigojimus, nes juos sieja didesnė lojalumo pareiga, kuri paremta asmeniniu ir iš esmės neatšaukiamu kiekvieno dvasininko pasižadėjimu. Taigi, nustatyti skirtumą tarp griežtai religinių ir finansinio pobūdžio dvasininkų veiklų yra ganėtinai kebli užduotis.

...

148. Atsižvelgęs į pirmiau nurodytus veiksnius Teismas mano, kad, nepaisant veiklos specifiškumo, dvasininkai vykdo savo misiją darbo santykių kontekste, ir todėl patenka į Konvencijos 11 straipsnio apimtį. Taigi, bylos aplinkybėms 11 straipsnis yra taikytinas.

...

159. Teismo nuomone, šalies teismų užduotis yra užtikrinti, kad tiek asociacijos laisvė, tiek ir religinių bendruomenių autonomija būtų praktikuojama bendruomenėse pagal taikomą teisę, taip pat – ir pagal Konvenciją. Galimybė įsikišti į asociacijų laisvę kyla iš Konvencijos 9 straipsnio, nustatančio, kad religinės bendruomenės gali turėti savo nuomonę apie savo narių kolektyvines veiklas, kurios gali prieštarauti religinių bendruomenių autonomijai, ir tokią nuomonę nacionalinės valdžios institucijos turėtų iš principo gerbti. Tačiau vien religinės bendruomenės teiginys, kad yra tikra ar potenciali grėsmė jos autonomijai, nėra pakankamas pagrindas riboti jos narių teisę burtis į profesines sąjungas, kurią garantuoja Konvencijos 11 straipsnis. Religinė bendruomenė, atsižvelgdama į konkrečios bylos aplinkybes, taip pat turi parodyti, kad tariama grėsmė yra reali ir reikšminga, ir kad ginčijamas asociacijos laisvės apribojimas nėra didesnis, nei yra būtina tos grėsmės panaikinimui, ir netarnauja jokiam kitam tikslui, nesusijusiam su religinės bendruomenės autonomija. Nacionaliniai teismai turi užtikrinti, kad šios sąlygos būtų įvykdytos, iš esmės išstirdami bylos aplinkybes ir pasverdami byloje svarbius besivaržančius interesus (žr., *mutatis mutandis*, *Schüth v. Germany*, Nr. 1620/03, § 67, ECHR 2010, ir *Siebenhaar v. Germany*, Nr. 18136/02, § 45, 2011 m. vasario 3 d.).

160. Nors įprastomis aplinkybėmis valstybė turi plačią vertinimo laisvę, spręsdama tokias bylas, kaip ši, kur reikia rasti tinkamą pusiausvyrą tarp besivaržančių privačių interesų ir skirtingų Konvencijos teisių (žr., *mutatis mutandis*, *Evans v. the United Kingdom* [DK], Nr. 6339/05, § 77, ECHR 2007-I), peticijos svarstymo rezultatas iš esmės neturėtų skirti dėl to, ar į teismą kreipėsi dėl galimo Konvencijos 11 straipsnio pažeidimo kreipėsi asmuo, kurio asociacijos laisvė buvo apribota, ar į teismą pagal Konvencijos 9 ir 11 straipsnį kreipėsi religinė bendruomenė, teigdama, kad buvo pažeista jos teisė į autonomiją.

161. Pagrindinė problema šioje byloje yra atsakymas pripažinti pareiškėjo [profesinę] sąjungą. Bylos nagrinėjimo metu teismuose, turinčiuose jurisdikciją patikrinti sąjungos prašymą dėl registracijos, arkivyskupija, kuri prieštaravo registracijai, teigė, kad sąjungos konstitucijoje nustatyti tikslai buvo nesuderinami su pareigomis, kurias prisiėmė kunigai savo tarnystėje ir įsipareigojimuose arkivyskupui.

TEISMO PRAKTIKOS RELIGIJOS LAISVĖS TEMA APŽVALGA

Arkivyskupija tvirtino, kad bažnyčios struktūroje atsiradus tokiam naujam dariniui kils rimtas pavojus religinių konfesijų laisvei tvarkytis pagal savo tradicijas, ir dėl šios priežasties profesinės sąjungos sukūrimas pakenks tradicinei hierarchinei bažnyčios struktūrai. Todėl arkivyskupija įrodinėjo, kad buvo būtina apriboti pareiškėjo laisvę burtis į profesinę sąjungą.

162. Išnagrinėjęs visus argumentus, kuriuos šalies teismams pateikė Craiova arkivyskupijos atstovai, Teismas sprendžia, kad apygardos teismo išvada, jog sprendimas leisti pareiškėjo profesinės sąjungos registraciją sukurtų realią riziką aptariamoms religinės bendruomenės autonomijai, yra pagrįsta.

...

173. Taigi, Konvencijos 11 straipsnis nebuvo pažeistas.

5) Santykiai tarp Valstybės ir religinių bendruomenių

28. Minties, sąžinės ir religijos laisvės apsauga lemia atitinkamą neutralumą iš valstybės pusės. Pagarba skirtingiems įsitikinimams ar tikėjimams yra pirminė Valstybės, kuri turi žinoti, jog individai gali laisvai priimti įsitikinimus ir galbūt vėliau persigalvoti pareiga. Valstybė privalo vengti kištis į teisės, užtikrintos Konvencijos 9 straipsnyje, įgyvendinimą. Teisė į religijos laisvę neleidžia valstybei vertinti religinių įsitikinimų ar jų išraiškos legitimumo.

29. Teismas yra sprendęs, kad Konvencijos 9 straipsnio ginamos vertybės neturėtų būti suvokiamos kaip mažinančios tikėjimo ar bažnyčios, su kuria tam tikros šalies gyventojai istoriškai ir kultūriškai buvo siejami, vaidmens (*Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia*, Nr. 71156/01, § 132, 2007 m. gegužės 3 d.).

30. Tačiau tai nereiškia, kad santykiai tarp Susitariančios Šalies ir religinių bendruomenių turėtų būti Teismo visiškai neliečiami. Byloje *Jehovos liudytojų konfesija ir kiti prieš Austriją (Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas and Others v. Austria* Nr. 40825/98, 2008 m. liepos 31 d.) Teismas nustatė Konvencijos 9 straipsnio pažeidimą. Pažeidimas nustatytas, be kita ko, dėl to, kad „naujoms“ religinėms grupėms, jau turinčioms juridinio asmens statusą, buvo nustatytas dešimties metų laukimo periodas, kurio metu jos negalėjo gauti „religinės bendruomenės“ (*Religionsgesellschaft*) statuso, suteikiančio eilę esminių privilegijų, tokių, kaip teisė mokyti savo tikybos valstybinėse mokyklose. Teismas nusprendė:

92. ... Atsižvelgiant į šių privilegijų skaičių ir jų prigimtį, ... religinės bendruomenės gaunama nauda yra reikšminga, ir šis specialus statusas neabejotinai padeda religinei bendruomenei siekti savo religinių tikslų. Turint omeny šias esmines privilegijas, suteikiamas religinėms bendruomenėms, Konvencijos 9 straipsnis įpareigoja valstybes būti neutraliomis vykdant savo galias šioje srityje. Tai reiškia, kad, jei Valstybė sukuria sistemą, kurioje religinėms grupėms suteikiamos juridinio asmens teisės yra susiejamos su tam tikru statusu, visoms religinėms grupėms, kurios tokio statuso nori, turi būti suteikiama sąžininga galimybė dėl to statuso kreiptis, o nustatyti tokio statuso suteikimo kriterijai turi būti taikomi nediskriminuojančiu būdu.

TEISMO PRAKTIKOS RELIGIJOS LAISVĖS TEMA APŽVALGA

31. Panašiai ir byloje *Bažnyčių tinklas „Gyvenimo žodis“ ir kiti prieš Kroatiją (Savez crkava “Riječ života” and Others v. Croatia*, Nr. 7798/08, 2010 m. gruodžio 9 d.), Teismas priėmė sprendimą pagal Konvencijos 14 straipsnį ir Dvyliktojo Protokolo 1 straipsnį, draudžiantį diskriminaciją įgyvendinant bet kurią įstatymo garantuojamą teisę. Teismas pažymėjo, kad specialių sutarčių sudarymas tarp Valstybės ir kokių nors religinių bendruomenių, nustatančių specialų režimą tų religinių bendruomenių naudai, savaime neprieštarauja Konvencijos 9 ir 14 straipsniams, tačiau Teismas taip pat nustatė, kad Kroatijos vyriausybės atsisakymas sudaryti susitarimą su pareiškėjais, – konkrečios bylos atveju – keletu protestantiškų krikščioniškų bendruomenių, kuris leistų joms vykdyti tam tikrus religinius patarnavimus ir gauti oficialų Valstybės pripažinimą religinėms santuokoms, kurias sudaro tų bendruomenių dvasininkai, prilygo diskriminacijai įgyvendinant teisę į religijos laisvę. Teismas sprendime teigė:

85. Teismas dar kartą primena, kad diskriminacija reiškia skirtingą iš esmės panašiose situacijose esančių asmenų vertinimą, nepateisinamą objektyviais ir protingais argumentais. Tačiau Susitariančios Šalys turi tam tikrą vertinimo laisvę vertinti, ar, ir kokių mastu, skirtumai kitais aspektais panašiose situacijose pateisina skirtingą elgesį (žr., pvz., *Oršuš and Others v. Croatia* [DK], Nr. 15766/03, §149, ECHR 2010-...). Konkrečiau, susitarimų tarp Valstybės ir konkrečios religinės bendruomenės, nustatant specialų režimą religinei bendruomenei, sudarymas savaime neprieštarauja Konvencijos 9 ir 14 straipsniams, jei yra objektyvus ir protingas pateisinimas tokiam skirtingam elgesiui, ir jei tokių susitarimų sudarymas yra atviras ir kitoms to norinčioms religinėms bendruomenėms (žr. *Alujer Fernández and Caballero García v. Spain* (nutarimas), Nr. 53072/99, ECHR 2001-VI).

86. Teismas pažymi, kad bylos šalys neginčijo aplinkybės, kad su bažnyčiomis pareiškėjomis buvo elgiama kitaip nei su tomis religinėmis bendruomenėmis, kurios buvo sudariusios susitarimus dėl bendrų interesų su Kroatijos vyriausybe pagal Religinių bendruomenių įstatymo 9(1) straipsnį. Teismas nemato pagrindo laikytis kitokios nuomonės. Taigi, vienintelis Teismui liekantis klausimas yra nuspręsti, ar elgesio skirtumai turėjo „objektyvų ir protingą pateisinimą“, tai yra, ar jo buvo siekiama turint „teisėtą tikslą“ ir ar buvo „protingas proporcingumo santykis“ tarp taikomų priemonių ir siekiamo įgyvendinti tikslo (žr., pavyzdžiui, *Oršuš and Others*, nurodyta pirmiau, § 156).

...

88. Teismas taip pat nustatė, kad tokių kriterijų įvedimas kelia keblius klausimus, ar Valstybė turi pareigą likti neutrali ir nešališka, įgyvendindama savo reguliacines funkcijas religijos laisvės sferoje ir savo santykiyje su skirtingomis religijomis, denominacijomis ir įsitikinimais. Taigi, šie kriterijai susilaukė ypatingo patikrinimo iš Teismo pusės (žr. *Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas*, nurodyta pirmiau, § 97).

...

32. Valstybė neturi imtis priemonių, kurios trukdytų įprastam religinės bendruomenės veikimui. Atitinkamai, pernelyg platus mokestinis patikrinimas, kuris rimtai sutrikdo religinės bendruomenės vidinę

TEISMO PRAKTIKOS RELIGIJOS LAISVĖS TEMA APŽVALGA

organizaciją ir jos funkcionavimą, neleidžiantis jai vykdyti religinės veiklos kaip tokios, prilygsta Konvencijos 9 straipsnio ginamų teisių suvaržymui, ir gali būti pripažintas pažeidimu, jei Teismas nustatys, kad jis buvo neproporcingas (*Association Les Témoins de Jéhovah v. France*, Nr. 8916/05, § 53, 2011 m. birželio 30 d.).

6) Su religija susijusių praktikų primetimas iš Valstybės pusės

33. Ar valstybė gali primesti tam tikras praktikas, susijusias su religija? Didžiosios Kolegijos nagrinėtoje byloje *Buscarini ir kiti*, nurodytoje pirmiau, Teismas nagrinėjo atvejį, kai keli parlamento nariai pateikė peticiją, nes, norėdami eiti pareigas, turėjo prisiekti padėję ranką ant Biblijos. Teismas nusprendė, kad tai buvo 9 straipsnio pažeidimas, nes reikalavimas prisiekti tokiu būdu prilygo įpareigojimui įsipareigoti tam tikrai religijai. Panašiai, pagal laisvo pasirinkimo principą, asmuo negali būti įpareigotas prieš savo valią dalyvauti religinės bendruomenės veikloje, jei jis nepriklauso tai bendruomenei.

34. Byloje *Dimitras ir kiti prieš Graikiją (Dimitras and Others v. Greece)*, Nr. 42837/06, 3237/07, 3269/07, 35793/07 ir 6099/08, 2010 m. birželio 3 d., Teismas nustatė Konvencijos 9 straipsnio pažeidimą dėl pareiškėjams nustatytos pareigos, dalyvaujant kaip liudytojams teisminėse procedūrose ir siekiant išvengti prievolės prisiekti Biblija, atskleisti savo religinius įsitikinimus.

35. Klausimas dėl Valstybės primetamų tam tikrų su religija susijusių praktikų – ar kai kurių piliečių religinių įsitikinimų – tai pat gali kilti mokyklose. Pavyzdžiui, byloje *Valsamis prieš Graikiją (Valsamis v. Greece)*, 1996 m. gruodžio 18 d., *Reports of Judgments and Decisions 1996-VI*, pareiškėjai – Jehovos liudytojų šeima – skundėsi, kad trečioji pareiškėja, valstybinę mokyklą lankanti mokinė, buvo nubausta už tai, kad atsisakė dalyvauti Nacionalinės dienos šventėje, kuria minima karo tarp Graikijos ir fašistinės Italijos pradžia. Pareiškėjai, kurių religiniai įsitikinimai draudžia dalyvauti renginiuose, susijusiuose su karu, teigė, kad, kiek tai liečia jų dukrą, buvo pažeistas Konvencijos 9 straipsnis, ir, kiek tai liečia juos pačius, buvo pažeistas Konvencijos Pirmojo Protokolo 2 straipsnis. Teismas nusprendė:

22. Ponas ir ponia Valsamis teigė, kad jie buvo Konvencijos Pirmojo Protokolo 2 straipsnio pažeidimo aukos ....

...

28. ... „Mokyklos programos planavimas iš esmės yra Susitariančių Šalių kompetencijoje. Tai iš esmės yra priemonių klausimai, kurių Teismas nevertina, ir kurie gali būti teisėtai skirtingai tvarkomi įvairiais laikais ir skirtingose šalyse.“ Atsižvelgęs į tokią diskreciją Teismas jau yra išreiškęs nuomonę, kad Pirmojo Protokolo 2 straipsnis draudžia valstybei „siekti indoktrinacijos tikslo, kurį būtų galima laikyti nepagarbiu tėvų religiniams ir filosofiniams įsitikinimams. Tai yra riba, kurios negalima peržengti“ ... .

TEISMO PRAKTIKOS RELIGIJOS LAISVĖS TEMA APŽVALGA

...

30. Visų pirma, Teismas pastebi, kad panelė Valsamis buvo atleista nuo religinio lavinimo pamokų ir Ortodoksų mišių lankymo, kaip jos tėvų ir buvo prašyta. Tėvai taip pat norėjo, kad ji būtų atleista nuo dalyvavimo parade nacionalinės šventės spalio 28 d. proga.

31. Nors vertinti Graikijos valstybės sprendimus dėl mokyklos programos planavimo ir nėra Teismo prerogatyva, Teismas yra nustebęs, kad iš vaikų yra reikalaujama – grasinant mokinio suspendavimu – tegul ir vieną dieną – dalyvauti parade greta mokyklos šventinę dieną.

Tačiau nei parado tikslė, nei pasirengime jam Teismas negali išskirti nieko, kas galėtų įžeisti pareiškėjų pacifistinius įsitikinimus tokia apimtimi, kuria tai draudžia daryti Pirmojo Protokolo 2 straipsnis. Tokie nacionalinių įvykių minėjimai savaip tarnauja tiek pacifistiniams siekiams, tiek ir viešajam interesui. Tai, kad kai kuriuose paraduose, kurie tą dieną vyksta Graikijoje, dalyvauja ir karinis personalas, iš esmės nekeičia tų paradų pobūdžio.

Be to, mokinės įpareigojimas dalyvauti parade neatima iš jos tėvų teisių „šviesti savo vaikus ir jiems patarti, vykdyti savo vaikų atžvilgiu įprastas tėvų funkcijas – juos mokyti bei nukreipti keliu, kuris atitinka pačių tėvų religinius ar filosofinius įsitikinimus“... .

32. Teismas nėra įgaliotas išsakyti pozicijos dėl kitų edukacinių metodų, kurie, pareiškėjų teigimu, geriau tiktų skatinti istorinių įvykių atminimą jaunosios kartos sąmonėje. Tačiau Teismas pažymi, kad suspendavimo bausmė, kuri negali būti laikoma išskirtinai edukacine priemone, ir kuri gali turėti tam tikrą psichologinį poveikį mokiniui, kuriam ji skiriama, visgi yra ribotos trukmės ir nereikalauja mokinio pašalinimo iš mokyklos patalpų ... .

33. Apibendrinant darytina išvada, kad Pirmojo Protokolo 2 straipsnis nebuvo pažeistas.

...

34. Panelė Valsamis rėmėsi Konvencijos 9 straipsniu ... . Ji teigė, kad (9 straipsnio) nuostatos suteikė jai teisę į negatyviąją laisvę neišreikšti jokių įsitikinimų ar nuomonių, prieštaraujančių jos pačios įsitikinimams ar nuomonei, atskleidžiančiais paramą gestais. Ji prieštaravo tiek [valstybės] įsikišimo būtinumui, tiek ir proporcingumui, atsižvelgiant į bausmės, kuri ją stigmatizavo ir marginalizavo, rimtumą.

...

37. Teismas, visų pirma, pažymi, kad panelė Valsamis buvo atleista nuo religinio lavinimo pamokų ir Ortodoksų mišių, ko ji ir prašė remdamasi savo religiniais įsitikinimais. Teismas jau yra nusprendęs 31-33 pastraipose, kad pareiga dalyvauti mokyklos parade nebuvo tokia, kuri galėtų žeišti jos tėvų religinius įsitikinimus. Todėl ši ginčytina priemonė taip pat nesudaro ir jos teisės į religijos laisvę apribojimo... .

38. Taigi, Konvencijos 9 straipsnio pažeidimo nebuvo.

II. RELIGIJOS LAISVĖS APSAUGOS APIMTIS

1) Ribojimai pagal Konvencijos 9 straipsnį

36. Pagal Konvencijos 9 straipsnio § 2, bet koks įsikišimas į teisės į religijos laisvės įgyvendinimą turi būti „būtinai demokratinėje visuomenėje“. Tai reiškia, kad jis turi atitikti „neatidėliotino visuomenės poreikio“ reikalavimą; taigi, sąvoka „būtinai“ neturi turėti tokių žodžių, kaip „naudingas“ ar „pageidautinas“ laisvumo (*Svyato-Mykhaylivska Parafiya*, nurodyta pirmiau, § 116).

2) Valstybės neutralumo ir nešališkumo pareiga

37. Neskaitant labai išskirtinų atvejų, teisė į religijos laisvę, užtikrinama pagal Konvenciją, nesuteikia Valstybei diskrecijos spręsti, ar religiniai įsitikinimai ar būdai tuos įsitikinimus išreikšti yra teisėti (*Hasan and Chaush*, nurodyta pirmiau, § 78; *Metropolitan Church of Bessarabia and Others*, nurodyta pirmiau, § 117; ir *Serif v. Greece*, Nr. 38178/97, § 52, ECHR 1999-IX).

38. Valstybės veiksmai, kuriais vienas suskilusios bendruomenės lyderis yra palaikomas, arba veiksmai, kuriais siekiama religinę bendruomenę suvienyti po viena bendra vadovybe prieš jos pačios pageidavimus yra kišimasis į religijos laisvės sferą. Demokratinėje visuomenėje Valstybė neturi imtis veiksmų siekdama užtikrinti, kad religinei bendruomenei vadovautų viena bendra vadovybė. Todėl valdžios institucijų veiksmams tokiais aplinkybėmis turėtų būti siekiama užtikrinti, kad besivaržančios grupės viena kitą toleruotų, o ne pašalinti įtampą panaikinant pliuralizmą (*Hasan and Chaush*, nurodyta pirmiau, § 78; *Metropolitan Church of Bessarabia and Others*, nurodyta pirmiau, § 117; ir *Serif*, nurodyta pirmiau, § 52).

39. Byloje *Miroļubovs ir kiti prieš Latvija* (*Miroļubovs and Others v. Latvia*, Nr. 798/05, 2009 m. rugsėjo 15 d.) Teismas nagrinėjo būdus, kuriais Valstybės atsakovės valdžios institucijos sprendė vidinį religinės bendruomenės konfliktą. Teismas nurodė, kad, tirdamas, ar vietos valdžios institucijų veiksmai atitiko Konvencijos 9 straipsnio § 2, jis turėjo atsižvelgti į istorinį kontekstą ir konkrečios religinės bendruomenės specifiką, susijusią su mokymo pagrindais, ritualais, organizaciniais ar kitais aspektais. Remdamasis *Cha'are Shalom Ve Tsedek*, cituota pirmiau, Teismas teigė manęs, kad tokia išvada logiškai seka iš bendrųjų principų, įtvirtintų Teismo 9 straipsnio taikymo praktikoje, tai yra, laisvės praktikuoti religiją privačiai ar viešai, vidinės religinių bendruomenių autonomijos ir pagarbos religiniam pliuralizmui. Atsižvelgdamas į individualių teisių, įtvirtintų Konvencijoje, gynimo mechanizmo subsidiarumą, tų pačių pareigų laikymosi galima tikėtis iš nacionalinių valdžios institucijų, priimančių įpareigojančius sprendimus santykiuose su skirtingomis religijomis. Šiuo atveju Teismas taip pat primena

teisminę praktiką, išvystytą taikant Konvencijos 14 straipsnį, pagal kurią, tam tikromis aplinkybėmis, atsisakymas elgtis skirtingai su asmenimis, esančiais skirtingose situacijose, jei tas skirtumas yra konkrečiu atveju reikšmingas, gali būti laikomas tos nuostatos pažeidimu (*Thlimmenos v. Greece* [DK], Nr. 34369/97, § 44, ECHR 2000-IV). Apibendrinant pažymėtina, kad Teismas neturi ignoruoti specifinių skirtingų religijų bruožų, jei jie yra reikšmingi sprendžiant Teisme nagrinėjamą ginčą.

3) Apsauga nuo nepelnyto įžeidimo, smurto ir neapykantos
kurstymo religinės bendruomenės atžvilgiu

40. Ar 9 straipsnis saugo teisę į religinių jausmų apsaugą kaip religijos laisvės aspektą? Konvencijos 9 straipsnio apsaugos apimtis yra labai plati, ir tokia teisė atrodo taip pat yra saugoma šio straipsnio. Žinoma, Europos Teismas nurodo, kad tikintieji turi toleruoti ir priimti jų religinių įsitikinimų atmetimą ir net kitų doktrinų, priešišku jų tikėjimui, propagavimą. Tačiau, kaip nurodoma *Otto-Preminger-Institut* byloje (1994 m. rugsėjo 20 d., Serija A Nr. 295), yra svarbu, koku būdu yra priešinamasi religiniams įsitikinimams ar doktrinoms ir kaip jos neigiamos, nes tam tikri jų neigimo būdai gali reikalauti valstybės įsikišimo vykdant pareigą užtikrinti, kad asmenys, besilaikantys tų doktrinų ir įsitikinimų, galėtų naudotis tomis Konvencijos 9 straipsnio užtikrinamomis teisėmis taikiai. Juk kraštutiniais atvejais kai kurių pasipriešinimo religiniams įsitikinimams ar jų atmetimo metodai gali būti tokie, jog trukdys tiems, kurie laikosi tų įsitikinimų, praktikuoti savo laisvę jų laikytis ir juos išreikšti.

41. Teismo sprendime *Kokkinakis* byloje, nurodytoje pirmiau, Teismas 9 straipsnio kontekste nusprendė, kad Valstybė gali teisėtai manyti, kad yra būtina imtis priemonių, siekiant išvengti kai kurių elgesio būdų, įskaitant ir informacijos ar idėjų perdavimą, jei jie neatitinka pagarbos kitų asmenų minties, sąžinės ir religijos laisvei. Sprendime dėl *Otto-Preminger-Institut*, nurodytame pirmiau, Teismas pripažino, kad provokatyviu religinio garbinimo objektų vaizdavimu buvo pažeista pagarba religiniams tikinčiųjų jausmams, kurią garantuoja 9 straipsnis; toks vaizdavimas galėjo būti laikomas piktybišku tolerancijos dvasios, taip pat turinčios būti demokratinės visuomenės bruožu, pažeidimu. Šiame sprendime Teismas nurodė, kad priemonės, dėl kurių pateiktas skundas, buvo paremtos Austrijos baudžiamojo kodekso straipsniu, skirtu riboti tokį elgesį su religinio garbinimo objektais, kuris gali sukelti „pagrįstą pasipiktinimą“. Taigi, tų priemonių tikslas buvo saugoti piliečių teisę, kad jų religiniai jausmai nebūtų įžeidinėjami kitiems asmenims viešai reiškiant savo nuomonę. Taigi, jie nebuvo neproporcingi teisėtai siektam tikslui – apsaugoti kitų asmenų teises.

42. Byloje *Gündüz prieš Turkiją* (*Gündüz v. Turkey*, Nr. 35071/97, ECHR 2003-XI) Teismas nustatė, kad buvo pažeistas Konvencijos 10 straipsnis, nuteisiant sektos lyderį už žmonių skatinimą neapykantai ir priešiškumui

išskirtinumo religijos pagrindu dėl jo išsakytų teiginių televizijos programoje. Teismas, visų pirma, atkreipė dėmesį į tai, kad aptariamoje programoje buvo siekiama kvestionuoti teoriją, kad pareiškėjo turima Islamo koncepcija yra nesuderinama su demokratinėmis vertybėmis. Ši tema, kuri buvo plačiai aptarinėjama Turkijos žiniasklaidoje, buvo susijusi su viešuoju interesu. Tam tikri komentarai, dėl kurių pareiškėjas buvo nuteistas, demonstravo nesutaikomą požiūrį į to meto Turkijos institucijas ir gilų nepasitenkinimą jomis. Teismas manė, kad paprastas šariato teisės gynimo faktas, nekviečiant jos įtvirtinti jėga, negali būti laikomas „neapykanta kurstančia kalba“. Atsižvelgdamas į tos bylos kontekstą Teismas sprendė, kad būtinybė taikyti aptariamus apribojimus nebuvo įtikinamai pagrįsta.

43. Byloje *Gündüz prieš Turkiją Nr. 2 (Gündüz v. Turkey (Nr. 2))* (nutarimas), Nr. 59745/00, 2003 m. lapkričio 13 d.) Teismas paskelbė nepriimtina peticiją, kurią pateikė Islamiškos sektos lyderis, nuteistas už žmonių kurstymą nusikaltimams religijos pagrindu ir neapykantai spaudoje publikuotais komentarais. Teismas manė, kad, atsižvelgiant į smurtinį pareiškėjo komentarų turinį ir pobūdį jie prilygo neapykantą kurstančiai kalbai, pateisinančiai smurtą, ir todėl buvo nesuderinami su Konvencijos preambulėje įtvirtintomis esminėmis teisingumo ir taikos vertybėmis. Be to, aptariamame straipsnyje pareiškėjas paminėjo vardą vieno iš asmenų, apie kuriuos apibendrintai kalbėjo. Paminėtas asmuo buvo gan gerai žinomas rašytojas ir todėl lengvai identifikuojamas visuomenėje, tad po straipsnio publikavimo jam neabejotinai kilo reikšminga fizinio susidorojimo grėsmė. Atsižvelgdamas į tai Teismas sprendė, kad pareiškėjui skirtos bausmės sunkumas (keturi metai ir du mėnesiai įkalinimo ir bauda) buvo pateisinami atsižvelgiant į jos atgrasomąją funkciją, reikalingą viešai vykdyti nusikaltimų prevenciją.

44. Byloje *Giniewski prieš Prancūziją (Giniewski v. France)*, (nutarimas), Nr. 64016/00, 2005 m. birželio 7 d.) Teismas paskelbė priimtina peticiją žurnalisto, kuris buvo nuteistas už asmenų grupės apšmeižimą dėl jų narystės religinėje bendruomenėje. Pareiškėjas paskelbė straipsnį, kuriame teigė, kad kai kurios Katalikų bažnyčios doktrinos „paruošė dirvą, kurioje gimė Aušvico idėja ir įgyvendinimas“. 2006 m. sausio 31 d. sprendimu Teismas pripažino, kad jį nuteisiant buvo pažeistas Konvencijos 10 straipsnis.

45. Byloje *Paturel prieš Prancūziją (Paturel v. France)* Nr. 54968/00, 2005 m. gruodžio 22 d.), Teismas pripažino priimtina peticiją dėl autoriaus, kritikavusio vienos organizacijos veiksmus prieš sektas, nuteisimo už šmeižtą. 2005 m. gruodį Teismas pripažino buvus Konvencijos 10 straipsnio pažeidimą.

4) Religija darbo vietoje ir protingas prisitaikymas

46. Teismas taip pat turi apibrėžti darbdavių (tiek viešojo, tiek ir privataus sektoriaus) pozityvių pareigų apimtį ginant savo darbuotojų teises pagal

Konvencijos 9 straipsnį. Kitaip tariant, kokia apimtimi turėtų vyriausybė nustatyti politikos gaires, sudarančias galimybes išreikšti skirtingus religinius įsitikinimus ir praktikas darbo vietoje. Byloje *Eweida ir kiti prieš Jungtinę Karalystę* (*Eweida and Others v. the United Kingdom*, Nr. 48420/10, ECHR 2013) Teismas turėjo pasverti pareiškėjų teises ir teisėtus jų darbdavių interesus (kurie kai kuriais atvejais atitiko viešąjį interesą). Šioje byloje pareiškėjai siekė įrodyti, kad nacionalinė teisė tinkamai neapsaugo jų teisės išreikšti savo religiją. Pirmieji du pareiškėjai skundėsi dėl apribojimų, kuriuos taikė jų darbdaviai kryžiaus ant kaklo nešiojimui. Trečiasis ir ketvirtasis pareiškėjas skundėsi dėl sankcijų, kurių buvo prieš juos imtasi jų darbdavių dėl to, kad jie atsisakė teikti paslaugas, kurių teikimą laikė išreiškiamu pritarimu homoseksualų partnerystei. Trečiasis pareiškėjas rėmėsi tik Konvencijos 14 straipsniu (diskriminacijos draudimas), taikant jį kartu su 9 straipsniu, o kiti trys pareiškėjai laikė save tiek 9 straipsnio atskirai, tiek ir 9 straipsnio, taikant jį kartu su 14 straipsniu, pažeidimo aukomis.

47. Šiame sprendime Teismas išdėstė štai tokius bendruosius principus:

82. Net kai aptariamai įsitikinimai turi reikiamą darnumo ir svarbos laipsnį, negalima teigti, kad bet kuris veiksmas, kuris yra koku nors būdu įkvėptas, motyvuotas ar paveiktas tų įsitikinimų jau sudaro įsitikinimų „praktikavimą“. Taigi, pavyzdžiui, aplaidūs veiksmai, kuriais tiesiogiai nėra išreiškiamas konkretus įsitikinimas, ar kurie yra tik nežymiai susiję su tikėjimo priesaku, nėra ginami 9 straipsnio § 1 (žr. *Skugar and Others v. Russia* (nutarimas), Nr. 40010/04, 2009 m. gruodžio 3 d., ir, pavyzdžiui, *Arrowsmith v. the United Kingdom*, Komisijos 1978 m. spalio 12 d. pranešimas, *Decisions and Reports* 19, p. 5; *C. v. the United Kingdom*, Komisijos 1983 m. gruodžio 15 d. nutarimas, DR 37, p. 142; *Zaoui v. Switzerland* (nutarimas), Nr. 41615/98, 2001 m. sausio 18 d.). Tam, kad veiksmas būtų pripažintas „praktikavimu“ pagal Konvencijos 9 straipsnį, jis turi būti artimai susijęs su religija ar įsitikinimu. Pavyzdžiu būtų garbinimas ar malda, sudaranti religijos ar įsitikinimo praktikos dalį bendrai pripažįstama forma. Tačiau religijos ar įsitikinimų „praktikavimas“ neapsiriboja tokiais veiksmais; užtektinai artimo ir tiesioginio sąryšio tarp veiksmo ir jį grindžiančio įsitikinimo egzistavimas turi būti nustatomas iš kiekvienos bylos faktų. Be to, nėra reikalavimo pareiškėjai įrodyti, kad jis ar ji veikė vykdydamas pareigą, kurią jam nustatė konkreti religija (žr. *Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France* [DK], Nr. 27417/95, §§ 73-74, ECHR 2000-VII; *Leyla Şahin*, nurodyta pirmiau, §§ 78 ir 105; *Bayatyan*, nurodyta pirmiau, § 111; *Skugar*, nurodyta pirmiau; *Pichon and Sajous v. France*, nutarimas, nurodyta pirmiau).

83. Kaip yra nurodžiusi Vyriausybė ir kaip lordas Binghamas pastebėjo byloje *R (Begum) prieš Denbigh vidurinės mokyklos valdytojus* (*R (Begum) v. Governors of Denbigh High School*) ..., yra Teismo ir Komisijos praktika, iš kurios galima spręsti, kad jei asmuo gali imtis žingsnių ir išvengti jo religijos ar tikėjimo praktikavimui skirtą apribojimą, ribojimo pagal 9 straipsnio 1 dalį nėra, ir todėl nereikia bandyti jo pateisinti pagal 9 straipsnio 2 dalį. Pavyzdžiui, pirmiau nurodytoje *Cha'are Shalom Ve Tsedek* byloje Teismas nustatė, kad „pripažinti buvus apribojimą praktikuoti religiją pagrindas būtų tik tuo atveju, jei ritualinio skerdimo nelegalumas sudarytų neįveikiamas kliūtis žydams ultra-ortodoksams valgyti mėsą gyvulių, paskerstų pagal jų manymu, taikytinus religijos reikalavimus“. Tačiau ši išvada gali būti paaiškinta Teismo nustatytu faktu, kad toje byloje aptariama religinė praktika ir taikomi reikalavimai buvo susiję tik su gyvulių, kurie buvo tinkamai rituališkai paskersti ir

TEISMO PRAKTIKOS RELIGIJOS LAISVĖS TEMA APŽVALGA

sertifikuoti kaip atitinkantys religijos dietos reikalavimus, mėsos valgymu, o ne su asmeniniu dalyvavimu pačiame ritualiniame skerdime ar sertifikavimo procese (žr. §§ 80 ir 82). Taip pat pastebėtina, kad byloje, susijusiose su apribojimais, kuriuos darbdaviai nustatydavo darbuotojams, ir kurie ribodavo jų galimybes laikytis religinių praktikų, Komisija keletą kartų yra nurodžiusi, kad galimybė atsisakyti darbo ir pakeisti darbdavį reiškia, jog darbuotojo religijos laisvė nebuvo ribojama (žr., pavyzdžiui, *Konttinen v. Finland*, Komisijos 1996 m. gruodžio 3 d. nutarimas, *Decisions and Reports 87-A*, p. 68; *Stedman v. the United Kingdom*, Komisijos 1997 m. balandžio 9 d. nutarimas; plg. *Kosteski v. "the former Yugoslav Republic of Macedonia"*, Nr. 55170/00, § 39, 2006 m. balandžio 13 d.). Tačiau Teismas netaikė panašaus požiūrio nagrinėdamas bylas, susijusias su darbdavio sankcijomis, pritaikytomis individams dėl naudojimosi kitomis Konvencijos užtikrintomis teisėmis, pavyzdžiui, teise į privatų gyvenimą pagal 8 straipsnį; teise į saviraiškos laisvę pagal 10 straipsnį; arba negatyvia teise neprisijungti prie profesinės sąjungos pagal 11 straipsnį (žr., pavyzdžiui, *Smith and Grady v. the United Kingdom*, Nr. 33985/96 ir Nr. 33986/96, § 71, ECHR 1999-VI; *Vogt v. Germany*, 1995 m. rugsėjo 26 d., § 44, Serija A, Nr. 323; *Young, James and Webster v. the United Kingdom*, 1981 m. rugpjūčio 13 d., §§ 54-55, Serija A, Nr. 44). Atsižvelgiant į religijos laisvės svarbą demokratinėje visuomenėje Teismas sprendžia, kad tais atvejais, kai individai skundžiasi dėl religijos laisvės darbo vietoje apribojimo, geresnis požiūris už nuostatą, kad pati galimybė pakeisti darbą paneigia buvus ribojimo faktą, yra tos galimybės pasvėrimas bendrame kontekste sprendžiant, ar apribojimas buvo proporcingas.

84. Pagal nusistovėjusią praktiką Teismas palieka Konvencijos dalyvėms Šalims tam tikrą vertinimo laisvę sprendžiant, ar ribojimas yra būtinas, ir kokia apimtimi jis yra būtinas. Ši vertinimo laisvė taikoma kartu su europine priežiūra, ir apima tiek įstatymą, tiek ir sprendimus, kuriais įstatymas taikomas. Teismo užduotis yra nuspręsti, ar priemonės, kurių buvo imtasi nacionaliniu lygmeniu, buvo pateisinamos iš esmės, ir ar jos buvo proporcingos (žr. *Leyla Şahin*, nurodyta pirmiau, § 110; *Bayatyan*, nurodyta pirmiau, §§ 121-22; ir *Manoussakis*, nurodyta pirmiau, § 44). Pirmojo ir ketvirtojo pareiškėjo atveju, veiksmai, dėl kurių skųstasi, vyko privačiose kompanijose ir todėl nėra tiesiogiai priskirtini Valstybei atsakovei, todėl Teismas turi aptarti problemas pozityvios valstybės institucijų pareigos užtikrinti teises pagal 9 straipsnį tiems, kurie yra jų jurisdikcijoje, kontekste (žr., *mutatis mutandis*, *Palomo Sánchez and Others v. Spain [DK]*, Nr. 28955/06, Nr. 28957/06, Nr. 28959/06 ir Nr. 28964/06, §§ 58-61, ECHR 2011; taip pat žr. *Otto-Preminger-Institut v. Austria* 1994 m. rugsėjo 20 d. sprendimą, Serija A, Nr. 295, § 47). Nors riba tarp valstybės pozityvių ir negatyvių pareigų pagal Konvenciją nėra labai tiksliai apibrėžiama, taikomi principai yra panašūs. Abiejuose kontekstuose reikia atsižvelgti į sąžiningą pusiausvyrą, kurią reikia pasiekti tarp besivaržančių individo ir bendruomenės kaip tokios interesų, kurį vertinant Valstybė turi tam tikrą vertinimo laisvę (žr. *Palomo Sánchez and Others*, nurodyta pirmiau, § 62).

48. Kalbant apie pirmuosius du pareiškėjus, Teismas nustatė įsikišimą į teisę praktikuoti religiją, nes jiems nebuvo leista nešioti kryžiaus viešai darbo vietoje. Kalbant apie pirmąją pareiškėją, kuri dirbo privačiam darbdaviui ir todėl ribojimas negalėjo būti tiesiogiai priskirtas Valstybei, Teismas turėjo spręsti, ar jos teisė laisvai praktikuoti religiją buvo pakankamai saugoma vidaus teisėje. Kaip ir didelė dalis Susitariančių Valstybių, Jungtinė Karalystė neturi teisės normų, kurios specialiai reguliuotų religinės aprangos dėvėjimą ar simbolių nešiojimą darbo vietoje. Tačiau yra aišku, kad uniformos dėvėjimo taisyklės ir darbdavio pritaikytų priemonių proporcingumas buvo

detaaliai išnagrinėti. Taigi, Teismas nemanė, kad pareiškėjos teisė praktikuoti savo religiją nešiojant religinį simbolį būtų buvusi neapsaugota dėl konkrečių nuostatų šalies teisėje nebuvimo. Tačiau Teismas priėjo prie išvados, kad šiuo atveju nebuvo pasiekta teisinga pusiausvyra tarp pirmosios pareiškėjos noro praktikuoti savo religinį tikėjimą bei išreikšti jį taip, kad kitiems apie jį būtų žinoma, – vienos svarstyklių pusės, – ir darbdavio noro palaikyti tam tikrą korporatyvinį įvaizdį (neatsižvelgiant į to tikslo teisėtumą). Be to, anksčiau už pirmąją pareiškėją kitiems kompanijos darbuotojams būdavo leidžiama dėvėti religinę aprangą, tokią, kaip turbanas arba hidžabas, ir dėl to įmonės įvaizdžiui nekildavo grėsmė. Taip pat pastebėtina, kad įmonė sugebėjo pakeisti uniformos dėvėjimo taisyklės taip, kad sudarytų galimybę dėvėti matomus papuošalus su religine simbolika, tuo parodydama, kad ankstesnis draudimas nebuvo gyvybiškai svarbus. Taigi, šalies institucijos tinkamai neapsaugojo pirmosios pareiškėjos teisės praktikuoti savo religiją, tuo pažeisdamos 9 straipsnį.

49. Taip pat pasakytina, kad priežastys, paskatinusios antrąją pareiškėją nusiimti savo kryžių – kas buvo padaryta ligoninės palatos sveikatos ir saugumo apsaugos tikslais, buvo akivaizdžiai svarbesnės, nei pirmosios pareiškėjos atveju. Be to, ligoninės valdytojai buvo geresnėje padėtyje, vertindami klinikinį saugumą, nei teismas, juo labiau – tarptautinis teismas, kuris neturėjo galimybės išklausti tiesioginių įrodymų. Todėl Teismas nelaikė pareiškėjai primastos pareigos pašalinti jos kryžių neproporcinga. Atitinkamai, ji nebuvo pripažinta 9 straipsnio pažeidimo auka.

50. Dėl kitų dviejų pareiškėjų Teismas nustatė, kad buvo itin svarbu atsižvelgti į faktą, jog principai, kuriuos taikė atitinkamų pareiškėjų darbdaviai – lygių galimybių skatinimas ir reikalavimas, kad darbuotojai elgtųsi tokiu būdu, kuris nediskriminuotų kitų – yra taip pat ginami Konvencijos. Teismas sprendė, kad kaip parodė ankstesnės bylos, turi būti nurodytos itin svarios priežastys siekiant pateisinti bet kokią elgesio skirtumą dėl seksualinės orientacijos, ir kad homoseksualių porų situacija yra panaši į heteroseksualių porų situaciją, kiek ji susijusi su jų poreikiu teisiškai pripažinti ir saugoti jų santykius. Todėl valdžios institucijos turi plačią vertinimo laisvę spręsti, kaip sudaryti tinkamą pusiausvyrą tarp darbdavio teisės saugoti kitų asmenų teises ir pareiškėjo teisės praktikuoti savo religiją. Manydamas, kad tinkama pusiausvyra buvo nustatyta, Teismas sprendė, kad Konvencijos nuostatos, kuriomis rėmėsi šie pareiškėjai, nebuvo pažeistos.

SELEKTYVI BIBLIOGRAFIJA

RENUCCI, J.-F.	<i>L'article 9 de la Convention européenne des Droits de l'Homme: la liberté de pensée, de conscience et de religion.</i> Strasbourg: Conseil de l'Europe, 2004.
TÜRMEŃ, R.	<i>Freedom of conscience and religion: Promoting justice, human rights and conflict resolution through international law.</i> Marcelo G. Kohen, red. Leiden: Martinus Nijhoff, 2007, pp. 591-600.
MURDOCH, J.	<i>"Freedom of thought, conscience and religion: a guide to the implementation of Article 9 of the European Convention on Human Rights".</i> Strasbourg: Council of Europe, 2007.
UITZ, R.	<i>"Freedom of religion". European constitutional and international case law.</i> Strasbourg: Council of Europe, 2007.

CITUOTOS BYLOS

- [Association Les Témoins de Jéhovah v. France](#), Nr. 8916/05, 2011 m. birželio 30 d. (*tekstas tik prancūzų kalba*).
- [Buscarini and Others v. San Marino](#) [DK], Nr. 24645/94, ECHR 1999-I.
- [Cha'are Shalom Ve Tsedek v. France](#) [DK], Nr. 27417/95, ECHR 2000-VII.
- [Dimitras and others v. Greece](#), Nr. 42837/06, Nr. 3237/07, Nr. 3269/07, Nr. 35793/07 ir Nr. 6099/08, 2010 m. birželio 3 d. (*tekstas tik prancūzų kalba*).
- [Metropolitan Church of Bessarabia and Others v. Moldova](#), Nr. 45701/99, ECHR 2001-XII.
- [Eweida and Others v. the United Kingdom](#), Nr. 48420/10, ECHR 2013.
- [Fédération chrétienne des témoins de Jéhovah de France v. France](#) (nutarimas), Nr. 53430/99, ECHR 2001-XI.
- [Giniewski v. France](#) (nutarimas), Nr. 64016/00, 2005 m. birželio 7 d. (*tekstas tik prancūzų kalba*).
- [Gündüz v. Turkey \(Nr. 1\)](#) (nutarimas), Nr. 35071/97, 2001 m. kovo 29 d. (*tekstas tik prancūzų kalba*).
- [Gündüz v. Turkey \(Nr. 2\)](#) (nutarimas), Nr. 59745/00, ECHR 2003-XI (*ištraukos*).
- [Hasan and Chaush v. Bulgaria](#) [DK], Nr. 30985/96, ECHR 2000-XI.
- [Holy Synod of the Bulgarian Orthodox Church \(Metropolitan Inokentiy\) and Others v. Bulgaria](#), Nr. 412/03 ir Nr. 35677/04, 2009 m. sausio 22 d.
- [Karlsson v. Sweden](#), Nr. 12356/86, Komisijos 1988 m. rugsėjo 8 d. nutarimas, DR 57, p. 172
- [Kokkinakis v. Greece](#), 1993 m. gegužės 25 d., Serija A, Nr. 260-A.
- [Members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and Others v. Georgia](#), Nr. 71156/01, 2007 m. gegužės 3 d.
- [Mirolubovs and others v. Latvia](#), Nr. 798/05, 2009 m. rugsėjo 15 d. (*tekstas tik prancūzų kalba*).
- [Obst v. Germany](#), Nr. 425/03, 2010 m. rugsėjo 23 d. (*tekstas tik prancūzų kalba*).
- [Otto-Preminger-Institut v. Austria](#), 1994 m. rugsėjo 20 d., Serija A, Nr. 295.
- [Paturel v. France](#), Nr. 54968/00, 2005 m. gruodžio 22 d. (*tekstas tik prancūzų kalba*).
- [Perry v. Latvia](#), Nr. 30273/03, 2007 m. lapkričio 8 d. (*tekstas tik prancūzų kalba*).
- [Pichon and Sajous v. France](#) (nutarimas), Nr. 49853/99, ECHR 2001-X.
- [Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas and Others v. Austria](#), Nr. 40825/98, 2008 m. liepos 31 d.
- [Savez crkava Rijec ivota and others v. Croatia](#), Nr. 7798/08, 2010 m. gruodžio 9 d.
- [Schüth v. Germany](#), Nr. 1620/03, ECHR 2010 m. rugsėjo 23 d.
- [Serif v. Greece](#), Nr. 38178/97, ECHR 1999-IX.
- [Sindicatul Pastorul cel Bun v. Romania](#) [DK], Nr. 2330/09, ECHR 2013
- [Spetz and Others v. Sweden](#), Nr. 20402/92, Komisijos 1994 m. spalio 12 d. nutarimas.
- [Svyato-Mykhaylivska Parafiya v. Ukraine](#), Nr. 77703/01, 2007 m. birželio 14 d.
- [Thlimmenos v. Greece](#) [DK], Nr. 34369/97, ECHR 2000-IV.
- [Valsamis v. Greece](#), 1996 m. gruodžio 18 d., *Reports of Judgments and Decisions* 1996-VI.
- [Williamson v. the United Kingdom](#), Nr. 27008/95, Komisijos 1995 m. gegužės 17 d. nutarimas.